

Redaktor naukowy **Aleksander Panasiuk**

Ekonomika turystyki i rekreacji

WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN

Ekonomika turystyki i rekreacji

Autorzy:

Anna Gardzińska

Kamila Mańko

Tomasz Mańkowski

Beata Meyer

Dawid Milewski

Katarzyna Orfin

Aleksander Panasiuk

Adam Pawlicz

Agnieszka Sawińska

Marta Sidorkiewicz

Anna Tokarz-Kocik

Redaktor naukowy **Aleksander Panasiuk**

Ekonomika turystyki i rekreacji

**Wydanie drugie
zmienione i rozszerzone**

WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN
WARSZAWA 2011

Projekt okładki i stron tytułowych **Michał Goszko**

Ilustracja na okładce © **Efired/Shutterstock**

Redaktor inicjujący **Bogna Matuszewska-Munk**

Redaktor prowadzący **Jolanta Kowalczyk**

Koordynator produkcji **Mariola Iwona Keppel**

Recenzent **dr hab., prof. SGGW i WSTiJO Krystyna Żelazna**

Podręcznik akademicki dofinansowany
przez Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług Uniwersytetu Szczecińskiego

Copyright © by Wydawnictwo Naukowe PWN SA
Warszawa 2006, 2011

ISBN 978-83-01-16680-9

Wydawnictwo Naukowe PWN SA
02-676 Warszawa, ul. Postępu 18
tel. 22 69 54 321; faks 22 69 54 288
e-mail: pwn@pwn.com.pl; www.pwn.pl

Spis treści

WSTĘP <i>Aleksander Panasiuk</i>	11
ROZDZIAŁ 1. EKONOMIKA TURYSTYKI I REKREACJI W SYSTEMIE NAUK EKONOMICZNYCH <i>Aleksander Panasiuk</i>	15
1.1. Zadania badawcze nauk ekonomicznych	15
1.2. Ekonomia turystyki i rekreacji jako dyscyplina badawcza ekonomii	19
1.3. Nauki o turystyce i rekreacji	22
Pytania i zadania	25
Literatura zalecana	26
ROZDZIAŁ 2. PODSTAWY TURYSTYKI I REKREACJI	27
2.1. Wzajemne relacje turystyki i rekreacji <i>Aleksander Panasiuk</i>	27
2.2. Turystyka i ruch turystyczny <i>Agnieszka Sawińska</i>	29
2.3. Uczestnicy ruchu turystycznego <i>Agnieszka Sawińska</i>	35
2.4. Pojęcie rekreacji <i>Katarzyna Orfin</i>	39
2.5. Uczestnicy rekreacji <i>Katarzyna Orfin</i>	42
Pytania i zadania	45
Literatura zalecana	45
ROZDZIAŁ 3. FUNKCJE TURYSTYKI I REKREACJI	46
3.1. Zróznicowanie i charakter funkcji turystyki <i>Beata Meyer</i>	46
3.2. Rodzaje funkcji pełnionych przez turystykę <i>Beata Meyer</i>	48
3.2.1. Typologia funkcji turystyki	48
3.2.2. Funkcje turystyki realizowane głównie na płaszczyźnie społeczno-kulturowej	49
3.2.3. Funkcje turystyki realizowane głównie na płaszczyźnie gospodarczej	55
3.2.4. Funkcje turystyki realizowane głównie na płaszczyźnie przestrzenno-środowiskowej	58

3.3. Funkcje rekreacji <i>Katarzyna Orfin</i>	62
Pytania i zadania	65
Literatura zalecana	65
ROZDZIAŁ 4. MIEJSCE TURYSTYKI I REKREACJI W GOSPODARCE	66
4.1. Gospodarka turystyczna i przemysł turystyczny <i>Aleksander Panasiuk</i>	66
4.2. Struktura gospodarki turystycznej <i>Aleksander Panasiuk</i>	71
4.3. Turystyka i rekreacja w gospodarce narodowej i regionalnej <i>Aleksander Panasiuk</i>	75
4.4. Mnożnik turystyczny <i>Dawid Milewski</i>	78
4.5. Rachunek satelitarny turystyki <i>Dawid Milewski</i>	86
4.6. Czynniki produkcji w gospodarce turystycznej i rekreacji <i>Aleksander Panasiuk</i>	90
4.7. Rola turystyki i rekreacji w rozwoju społeczno-gospodarczym <i>Tomasz Mańkowski</i>	99
4.8. Zrównoważony rozwój turystyki i rekreacji <i>Beata Meyer</i>	103
4.8.1. Zasady zrównoważonego rozwoju	103
4.8.2. Negatywne aspekty rozwoju turystyki i rekreacji	105
4.8.3. Cele i zasady zrównoważonego rozwoju turystyki i rekreacji	107
Pytania i zadania	112
Literatura zalecana	112
ROZDZIAŁ 5. RYNEK USŁUG TURYSTYCZNYCH I REKREACYJNYCH	113
5.1. Podstawowe pojęcia dotyczące rynku usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Aleksander Panasiuk, Anna Tokarz-Kocik</i>	113
5.2. Struktura rynku usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Aleksander Panasiuk, Anna Tokarz-Kocik</i>	117
5.3. Modele rynku usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Aleksander Panasiuk</i>	123
5.4. Koniunktura na rynku usług turystycznych <i>Adam Pawlicz</i>	126
5.5. Globalizacja rynku usług turystycznych <i>Kamila Mańko</i>	132
Pytania i zadania	138
Literatura zalecana	138
ROZDZIAŁ 6. POPYT TURYSTYCZNY I REKREACYJNY <i>Dawid Milewski, Katarzyna Orfin</i>	139
6.1. Definicja i specyfika popytu w turystyce i rekreacji	139
6.2. Cechy popytu turystycznego i rekreacyjnego	143
6.3. Czynniki określające wielkość popytu turystycznego i rekreacyjnego	156
6.4. Mierniki popytu turystycznego i rekreacyjnego	162
6.5. Współczesne tendencje popytu w turystyce i rekreacji	168

6.5.1. Tendencje w turystyce	168
6.5.2. Tendencje w rekreacji	171
Pytania i zadania	174
Literatura zalecana	175
ROZDZIAŁ 7. PROBLEMY KONSUMPCJI W TURYSTYCE I REKREACJI	
<i>Agnieszka Sawińska</i>	176
7.1. Gospodarstwo domowe na rynku usług turystycznych i rekreacyjnych	176
7.2. Uwarunkowania konsumpcji w turystyce i rekreacji	180
7.3. Modele konsumpcji usług turystycznych i rekreacyjnych	192
Pytania i zadania	201
Literatura zalecana	201
ROZDZIAŁ 8. PODAŻ TURYSTYCZNA I REKREACYJNA	202
8.1. Istota i cechy podaży turystycznej i rekreacyjnej <i>Dawid Milewski</i>	202
8.2. Istota i rodzaje produktu turystycznego <i>Aleksander Panasiuk,</i> <i>Anna Tokarz-Kocik</i>	206
8.3. Komponenty produktu turystycznego <i>Beata Meyer,</i> <i>Aleksander Panasiuk, Anna Tokarz-Kocik</i>	212
8.3.1. Dobra i urządzenia turystyczne	212
8.3.2. Usługi turystyczne	223
8.4. Usługi rekreacyjne <i>Anna Tokarz-Kocik</i>	230
8.5. Mierniki podaży turystycznej i rekreacyjnej <i>Anna Tokarz-Kocik</i>	234
Pytania i zadania	238
Literatura zalecana	238
ROZDZIAŁ 9. CENY USŁUG TURYSTYCZNYCH I REKREACYJNYCH	239
9.1. Teoretyczne podstawy cen <i>Adam Pawlicz</i>	239
9.2. Koncepcje wyjściowe ustalania cen na usługi turystyczne i rekreacyjne <i>Aleksander Panasiuk</i>	242
9.3. Metody ustalania cen na usługi turystyczne i rekreacyjne <i>Adam Pawlicz</i>	245
9.3.1. Ustalanie cen w sektorze prywatnym	245
9.3.2. Ustalanie cen w sektorze publicznym i organizacjach <i>non profit</i>	245
9.4. <i>Yield management</i> <i>Adam Pawlicz</i>	250
9.5. Kalkulacja ceny imprezy turystycznej <i>Adam Pawlicz</i>	252
9.6. Normy prawne w zakresie stosowania cen usług turystycznych <i>Adam Pawlicz</i>	265
Pytania i zadania	268
Literatura zalecana	269

ROZDZIAŁ 10. JAKOŚĆ USŁUG TURYSTYCZNYCH I REKREACYJNYCH	270
10.1. Istota jakości usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Kamila Mańko, Aleksander Panasiuk</i>	270
10.2. Kryteria oceny i możliwości pomiaru jakości usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Aleksander Panasiuk, Agnieszka Sawińska</i>	277
10.3. Marketingowe aspekty jakości usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Aleksander Panasiuk, Agnieszka Sawińska</i>	288
10.4. Jakość jako informacja rynkowa dla konsumentów usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Adam Pawlicz</i>	291
10.5. Postulaty jakościowe wybranych usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Aleksander Panasiuk</i>	294
Pytania i zadania	298
Literatura zalecana	298
ROZDZIAŁ 11. POLITYKA PAŃSTWA W OBSZARZE TURYSTYKI I REKREACJI	299
11.1. Miejsce turystyki i rekreacji w polityce społeczno-gospodarczej państwa <i>Tomasz Mańkowski</i>	299
11.2. Państwo jako podmiot rynku usług turystycznych i rekreacyjnych <i>Anna Gardzińska</i>	302
11.3. Struktura polityki turystycznej <i>Anna Gardzińska</i>	304
11.3.1. Istota polityki turystycznej	304
11.3.2. Podmioty polityki.	307
11.3.3. Adresaci polityki	319
11.3.4. Metody polityki.	321
11.3.5. Instrumenty polityki	323
11.4. Strategie rozwoju turystyki i rekreacji w Polsce <i>Tomasz Mańkowski, Aleksander Panasiuk</i>	326
11.5. Polityka turystyczna Unii Europejskiej <i>Anna Gardzińska</i>	329
11.6. Struktura polityki w obszarze rekreacji <i>Tomasz Mańkowski</i>	334
Pytania i zadania.	342
Literatura zalecana.	343
ROZDZIAŁ 12. TURYSTYKA MIĘDZYNARODOWA <i>Adam Pawlicz</i>	344
12.1. Podstawowe pojęcia z zakresu turystyki międzynarodowej	344
12.2. Ruch turystyczny na świecie	348
12.3. Wpływ turystyki zagranicznej na bilans płatniczy	356
12.4. Wpływy z turystyki zagranicznej a PKB	359
12.5. Czynniki decydujące o wielkości ruchu turystycznego w skali międzynarodowej	363
12.6. Międzynarodowe organizacje turystyczne	367

Pytania i zadania	370
Literatura zalecana	370
ROZDZIAŁ 13. PRZEDSIĘBIORSTWO TURYSTYCZNE	
I REKREACYJNE <i>Marta Sidorkiewicz</i>	371
13.1. Podstawy funkcjonowania przedsiębiorstw turystycznych i rekreacyjnych	371
13.2. Klasyfikacja przedsiębiorstw turystycznych i rekreacyjnych	376
13.3. Formy organizacyjne i prawne przedsiębiorstw turystycznych i rekreacyjnych	380
13.4. Organizacja przedsiębiorstw turystycznych i rekreacyjnych	382
13.5. Nowoczesne formy zarządzania przedsiębiorstwami turystycznymi i rekreacyjnymi	386
Pytania i zadania	392
Literatura zalecana	393
SŁOWNICZEK <i>Adam Pawlicz</i>	394
BIBLIOGRAFIA <i>Aleksander Panasiuk</i>	400
INDEKS RZECZOWY <i>Anna Tokarz-Kocik</i>	410

Wstęp

Turystyka i rekreacja należą do obszarów działalności gospodarczej, które zajmują istotne miejsce w strukturze gospodarek rynkowych krajów o silnie rozwiniętej konsumpcji i jednocześnie rosnącym czasie wolnym. Efekty gospodarcze przedsiębiorstw turystycznych i rekreacyjnych dynamizują inne branże gospodarki, znacznie oddziałując na efekty makroekonomiczne mierzone udziałem turystyki i rekreacji w produkcie krajowym brutto oraz w strukturze zatrudnienia. Należy podkreślić, że uzyskiwane efekty są obserwowane zarówno w gospodarce turystycznej i rekreacji (tj. hotelarstwie, organizacji i pośrednictwie sprzedaży usług turystycznych, gastronomii, transporcie turystycznym czy pozostałych formach obsługi ruchu turystycznego), jak i w innych branżach w zakresie świadczenia usług paraturystycznych (bankowość i ubezpieczenia, handel, gospodarka komunalna, poczta i telekomunikacja) oraz w niektórych rodzajach działalności przemysłowej i rolniczej, dostarczających dobra i usługi dla potrzeb ruchu turystycznego i rekreacji.

Miejsce turystyki i rekreacji w gospodarce przesądza o zainteresowaniu tym branżami w badaniach ekonomicznych. Analiza zjawisk na rynkach turystycznym i rekreacyjnym jest prowadzona przez dyscypliny ekonomiczne, ale ma także charakter interdyscyplinarny. Zagadnienia te znajdują się bowiem w obszarach badawczych wielu innych nauk pozaekonomicznych, w tym przyrodniczych (geografia, ekologia), humanistycznych (socjologia, psychologia, prawo), a także medycznych czy zakresu kultury fizycznej (przyjęto określenie nauki o kulturze fizycznej).

Podstawową problematyką podjętą w tym opracowaniu są zagadnienia dotyczące ekonomicznej problematyki turystyki i rekreacji. Treść podręcznika została opracowana przez zespół autorski złożony z pracowników dydaktyczno-naukowych Katedry Zarządzania Turystyką Uniwersytetu Szczecińskiego.

Układ książki oraz podział na rozdziały oparto na dotychczasowych doświadczeniach zespołu autorskiego oraz innych publikacjach dotyczących analogicznej problematyki i jest próbą rekonstrukcji, rozszerzenia i uzupełnienia podręcznika *Ekonomika turystyki*, wydanego pod redakcją A. Panasiuka przez Wydawnictwo Naukowe PWN w 2006 r. Celem zespołu autorskiego było opracowanie podręcznika przyjaznego dydaktycznie dla studentów i biorącego pod uwagę możliwość korzystania także z innych źródeł, gdzie podział treści jest przedstawiany w zbliżonym układzie. Treść podręcznika jest dostosowana do

standardów nauczania Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla kierunku Turystyka i Rekreacja. Opiera się także na założeniach programowych przedmiotu dla kierunków Ekonomia oraz Zarządzanie na specjalnościach turystycznych. W tym zakresie struktura podręcznika jest kontynuacją treści programowych przedmiotów ogólnoeconomicznych (mikro-, makroekonomii i polityki społeczno-ekonomicznej) ujętych w standardach nauczania dla kierunków ekonomicznych. Podręcznik może być także pomocą dydaktyczną dla specjalności w zakresie turystyki i rekreacji na innych kierunkach, np. geografii. Zakres merytoryczny podręcznika wpisuje się także w bieżące działania programowe w szkolnictwie wyższym w zakresie Krajowych Ram Kwalifikacji dla kierunków i specjalności turystycznych.

W uzupełnieniu należy podkreślić, że treść opracowania została zdominowana przez problematykę turystyczną, co wynika z roli tej branży gospodarki oraz dotychczasowego dorobku naukowego w tym obszarze. Ponadto dyscyplina ekonomiczna – ekonomika rekreacji – nie jest wystarczająco zinstytucjonalizowana, a jej dorobek jest znikomy. Autorzy starali się jednak z zaangażowaniem zaznaczyć miejsce rekreacji w treści podręcznika oraz wskazać na prawidłowości funkcjonowania tej branży gospodarki. Podkreślenia wymaga także fakt, że jest to na polskim rynku wydawniczym pierwsza publikacja dotycząca ekonomiki turystyki i rekreacji.

Zawartość merytoryczna została podzielona na 13 rozdziałów, które, mimo że faktycznie nie wynika to ze struktury podręcznika, można podzielić na trzy grupy tematyczne.

Pierwsza grupa to rozdziały 1–4, w których przedstawiono ogólne zagadnienia dotyczące przedmiotu badań, zarówno w ujęciu metodycznym, jak i dydaktycznym, wraz z określeniem miejsca turystyki i rekreacji w strukturze gospodarowania. W rozdziale 1 zawarto ogólne wprowadzenie w problematykę ekonomiki turystyki i rekreacji jako dyscypliny nauk ekonomicznych związanej z programem studiów. Część ta porządkuje wstępnie problematykę późniejszych rozważań, zaznaczając miejsce ekonomiki turystyki i rekreacji i jej ekonomik funkcjonalnych w systemie nauk ekonomicznych oraz w powiązaniu z innymi naukami. W rozdziale 2 przedstawiono elementarne pojęcia związane z czasem wolnym, turystyką i rekreacją, systematyzując podstawowe terminy i klasyfikacje. W rozdziale 3, będącym kontynuacją poprzedniego, zostało wielopłaszczyznowo omówione podejście do badania funkcji turystyki i rekreacji. W rozdziale 4 natomiast poddano analizie miejsce turystyki i rekreacji w gospodarce narodowej i regionalnej, omawiając zagadnienia pomiaru efektów turystyki w gospodarce oraz podejmując problematykę wykorzystywanych czynników produkcji w turystyce i rekreacji.

Drugą grupę stanowią rozdziały 5–11, w których przedstawiono najistotniejsze zagadnienia dla treści programowych przedmiotu ekonomika turystyki i rekreacji, jakimi są elementy rynku usług turystycznych i rekreacyjnych. Rozdział 5 jest ogólnym wprowadzeniem w podejmowaną problematykę, w którym zdefiniowano i porządkowano podstawowe kwestie dotyczące rynku usług turystycznych i rekreacyjnych. W następnych rozdziałach dokonano szczegółowego omówienia zagadnień teoretycznych związanych z popytem turystycznym i rekreacyjnym (rozd. 6), konsumpcją w turystyce i rekreacji (rozd. 7), podażą turystyczną i rekreacyjną (rozd. 8). W kolejnych rozdziałach omówiono wykorzystanie dwóch podstawowych kategorii na rynku konkurencyjnym związanych

z funkcjonowaniem przedsiębiorstw turystycznych i rekreacyjnych, tj. ceny (rozdz. 9) i jakości (rozdz. 10). Zagadnienia miejsca państwa i jego organów na rynku usług turystycznym i rekreacyjnym przez prezentację założeń polityki turystycznej i w zakresie rekreacji przedstawia rozdział 11.

Uzupełnieniem struktury podręcznika są rozdziały 12 i 13, dotyczące odpowiednio turystyki międzynarodowej (rozdz. 12) i podstaw funkcjonowania przedsiębiorstw turystycznych i rekreacyjnych (rozdz. 13).

Podjęte przez autorów rozważania są oparte, w miarę możliwości i przystępności materiału, na najnowszych publikacjach dotyczących ekonomicznych zagadnień turystyki i rekreacji oraz źródłach ogólnoeconomicznych. Należy bowiem pamiętać, że ekonomika turystyki i rekreacji jest dyscypliną badawczą ekonomii, która czerpie całokształt pojęć, praw i prawidłowości z ekonomii, dostosowując kategorie ekonomiczne do potrzeb i specyfiki turystyki i rekreacji jako branż gospodarki.

Każdy z rozdziałów zakończono pytaniami kontrolnymi, podsumowującymi materiał w nich prezentowany i wskazującymi pośrednio na węzłowe problemy w omawianej problematyce. Ponadto rozdziały uzupełniają wykazy zalecanej literatury. Literatura zalecana oraz *Bibliografia* zamieszczona na końcu książki to dorobek naukowy, na którym autorzy opierali swoje rozważania i który stanowi dla studentów sugerowane źródło pogłębiania wiedzy.

Autorzy podręcznika zachęcają studentów do aktywnego śledzenia praktycznych procesów zachodzących na rynku usług turystycznych i rekreacyjnych oraz działań podejmowanych przez podmioty tego rynku, tak aby łatwiejsze było odniesienie podstaw teoretycznych ekonomiki turystyki i rekreacji do realiów funkcjonowania gospodarki turystycznej i rekreacji oraz relacji tej gospodarki z całym systemem gospodarczym, a także społecznym.

Podręcznik może być wykorzystywany nie tylko przez studentów, ale także przez przedstawicieli branży turystycznej, organizacji turystycznych oraz jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli.

Aleksander Panasiuk

Rozdział 1

Ekonomika turystyki i rekreacji w systemie nauk ekonomicznych

1.1. Zadania badawcze nauk ekonomicznych

Ekonomia jest samodzielną nauką, obejmującą zespół zasad, praw i prawidłowości odnoszących się do procesu produkcji, podziału, wymiany i konsumpcji towarów i usług. Badania naukowe w dziedzinie nauk ekonomicznych są prowadzone zarówno w ujęciu funkcjonalnym, jak i sektorowym (branżowym). Ujęcie funkcjonalne odnosi się zarówno do samodzielnych nauk, jak i ich dyscyplin naukowych, tj. ekonomii, zarządzania, marketingu, finansów itp. Ujęcie sektorowe natomiast odpowiada poszczególnym dziedzinom gospodarowania, w których ogólne zasady, prawa i prawidłowości ekonomiczne są adaptowane do procesów zachodzących w konkretnym sektorze gospodarki przez uwzględnienie specyfiki jego funkcjonowania w warunkach rynkowych. Ujęcie sektorowe prowadzi do wyodrębnienia tzw. ekonomik funkcjonalnych (nazywanych także gałęziowymi, szczegółowymi lub stosowanymi).

Za jedną z ekonomik funkcjonalnych, badającą adaptację zasad ekonomicznych do sektora gospodarczego, zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i opisowym (pragmatycznym), należy uznać **ekonomikę turystyki i rekreacji**. Jest to dyscyplina ekonomiczna, która głównie ze względów dydaktycznych zajmuje się badaniem problemów ekonomicznych w obszarze turystyki i rekreacji. Podobieństwo obu branż, a przede wszystkim ich usługowy charakter predestynują obie składowe gospodarki do łącznego analizowania zjawisk ekonomicznych. Należy mieć jednak na względzie, że **ekonomika turystyki** może być uznana za zinstytucjonalizowaną subdziedzinę wiedzy, natomiast **ekonomika rekreacji** jest raczej subdziedziną dopiero się kształtującą.

Proces wyodrębniania się **ekonomiki turystyki** jako szczegółowej dyscypliny ekonomicznej zaczął się kształtować w połowie XX w. Podstawową przyczyną tego procesu była obserwacja praktycznych uwarunkowań rozwoju turystyki, która w latach 50. XX w. zaczęła się rozwijać w sposób masowy (żywiłowy). Rozwój turystyki, widoczny w dynamicznym wzroście zagranicznego ruchu turystycznego, wpłynął bezpośrednio na miejsce turystyki, jako dziedziny gospodarowania, w strukturze gospodarek poszczególnych państw. Za twórcę podstaw ekonomiki turystyki uznaje się włoskiego ekonomistę M. Troisiego, który w 1955 r. opublikował książkę *Ekonomiczna teoria turystyki i renty turystycznej* (wyd. pol. 1966))¹. Rozwój dyscypliny wyznaczają potrzeby zarówno badań

¹ R. Łazarek, *Ekonomika turystyki*, WSE w Warszawie, Warszawa 1999, s. 9.

naukowych, dydaktyki, jak i praktyki gospodarczej w samej turystyce oraz fakt silnego powiązania sektora turystycznego z niemal wszystkimi innymi sektorami gospodarowania (rolnictwa i leśnictwa, przemysłu, handlu i usług).

Ekonomika rekreacji jest dyscypliną, której wyodrębnianie wynika z potrzeb dydaktycznych i nie ma rozbudowanych podstaw metodycznych i merytorycznych. Opiera się na założeniach wyjściowych, kształtowanych przez ekonomikę przedsiębiorstw (zwłaszcza sektora MSP²) oraz ekonomiki turystyki. Badania w tym obszarze z reguły współlistnieją z ekonomicznymi badaniami dotyczącymi turystyki.

Ekonomiczne badania w obszarze turystyki i rekreacji łączy **ekonomika czasu wolnego**. Przedmiot rozważań w ramach kategorii czasu wolnego od dawna absorbuje badaczy różnych dyscyplin naukowych³. Z ekonomicznego punktu widzenia badania nad czasem wolnym dotyczą problematyki zaspokajania potrzeb konsumentów o charakterze: estetycznym, ucieczki od codzienności, edukacyjnych i rozrywkowej⁴. **Czas wolny i związane z nim procesy wyboru nabywców mają swój wymiar rynkowy**. Należy wskazać na trzy układy rynkowe, w jakie wchodzi czas wolny:

- **rynek na czas wolny** – tzn. rynek, na którym celem transakcji jest posiadanie (wygospodarowanie) czasu wolnego i następnie jego sprzedaż; mamy tu do czynienia z czasoszczędną orientacją konsumenta przejawiającą się w skłonności do zakupu towarów i usług pełniących funkcję czasoszczędną,

- **rynek czasu wolnego** – tzn. rynek, na którym przedstawiciele popytu poszukują towarów umożliwiających wykorzystanie i spędzenie czasu wolnego, a przedstawiciele podaży oferują je; kupujący muszą mieć uświadomioną potrzebę czasu wolnego, popartą funduszem konsumpcji swobodnej,

- **rynek dla czasu wolnego** – tzn. rynek, którego zadaniem jest obsługa wyodrębnionych rynków czasu wolnego; ich charakterystyczną cechą jest współlistnienie wielu rynków cząstkowych, mających na celu usprawnienie obsługi popytu na czas wolny⁵.

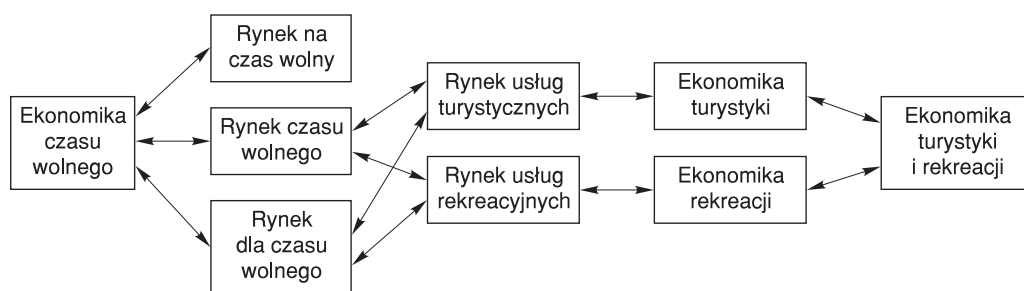
Rynki usług turystycznych i rynek usług rekreacyjnych należą zatem do wymiaru rynku czasu wolnego i rynku dla czasu wolnego. W związku z tym można zaproponować graficzny obraz badań ekonomiki czasu wolnego i wzajemnych powiązań z ekonomiką turystyki, ekonomiką rekreacji oraz ekonomiką turystyki i rekreacji (zob. rys. 1.1).

² Małych i średnich przedsiębiorstw.

³ B. Jung, *Leisure Statistics During the Period of Reforms in Poland*, w: *World Leisure Participation*, J. Cushman, A.J. Veal, J. Zuzanek (red.), CAB International, Oxford 1996; D. Kleiber, *Leisure Experience and Human Development, A Dialectical Interpretations*, Basci Books, New York 1999; W. Siwiński, *Współczesne problemy turystyki i rekreacji w badaniach empirycznych nauk społecznych*, ALMAMER, Warszawa 2007, s. 215–217.

⁴ B. Marciszewska, *Produkt turystyczny a ekonomia doświadczeń*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 39–40.

⁵ C. Cieloch, J. Kuczyński, K. Rogoziński, *Czas wolny czasem konsumpcji*, PWE, Warszawa 1992, za: M. Bombol, A. Dąbrowska, *Czas wolny. Konsument, rynek, marketing*, Liber, Warszawa 2003, s. 49–51.

Rysunek 1.1. Relacje między ekonomiką czasu wolnego, ekonomiką turystyki i ekonomiką rekreacji

Źródło: opracowanie własne.

Stwierdzając, że wspólną podstawą wyjściową dla badań ekonomicznych w obszarze turystyki i rekreacji jest ekonomika czasu wolnego, można więc w tym miejscu przedstawić ogólny podział zadań badawczych w naukach ekonomicznych oraz wskazać na miejsce ekonomiki turystyki i rekreacji. Prezentuje to tabela 1.1.

Tabela 1.1. Zadania badawcze nauk ekonomicznych i miejsce ekonomiki turystyki i rekreacji

Szczebel prowadzonych badań	Badania teoretyczne (teoria)	Badania empiryczne (pragmatyka)	
Mega ekonomiczny	Ekonomia • makroekonomia • mikroekonomia	• gospodarka globalna	miejsce turystyki i rekreacji w gospodarce, np. udział w PKB, rynku pracy
Makro ekonomiczny		• gospodarka ugrupowań gospodarczych (np. UE, NAFTA) • gospodarka narodowa	
Mezo ekonomiczny	Ekonomika turystyki i rekreacji • ekonomika turystyki • ekonomika rekreacji	• gospodarka turystyczna i rekreacja	
Mikro ekonomiczny	Ekonomiki funkcjonalne: hotelarstwa, biur podróży, gastronomii, przewozów turystycznych, formy obsługi ruchu turystycznego, rekreacji	• rynek usług hotelarskich • rynek biur podróży • rynek usług gastronomicznych • rynek przewozów turystycznych • rynek pozostałych form obsługi ruchu turystycznego • rynek usług rekreacyjnych	
Mikromikro ekonomiczny	Ekonomika przedsiębiorstwa turystycznego lub rekreacyjnego	• wewnętrzny system ekonomiczno-organizacyjny przedsiębiorstwa turystycznego lub rekreacyjnego	

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z koncepcją przedstawioną w tabeli 1.1 podstawą badań ekonomicznych jest ekonomia, która wykorzystuje zarówno zasady, jak i prawa formułowane przez makro-

i mikroekonomię. Z pragmatycznego punktu widzenia ujęcie **megaekonomiczne** odnosi się do wskazania w globalnych procesach gospodarowania miejsca turystyki i rekreacji, m.in. przez światowe przychody z turystyki międzynarodowej, podział na kraje recepcji i emisji turystycznej, monokultury turystyczne, konsumpcję usług czasu wolnego. Zagadnienia te mogą być rozpatrywane także w obszarach krajów prowadzących wspólny system gospodarczy, czego przykładem może być zróżnicowanie rozwoju turystyki (rynków usług turystycznych) w krajach Unii Europejskiej z umownym podziałem na kraje południowe (recepcyjne) i północne (wysyłające) oraz będący tego konsekwencją zróżnicowany rozwój infrastruktury i usług turystycznych.

W odniesieniu do poziomu **makroekonomicznego** miejsce turystyki i rekreacji jest obrazowane udziałem rynku turystycznego i rekreacyjnego w tworzeniu produktu krajowego brutto oraz wielkością (lub odsetkiem) zatrudnienia w tych branżach gospodarczych. Wskazuje się tym samym na miejsce turystyki i rekreacji jako dziedzin w całej gospodarce narodowej danego kraju. Biorąc jednak pod uwagę jednolite zasady funkcjonowania rynku w Unii Europejskiej, zasadnicza część procesów rynkowych odnosi się do wspólnego obszaru gospodarczego w krajach UE. Dlatego gospodarkę ugrupowań gospodarczych należy traktować także w ujęciu makroekonomicznym. Przedstawiono to w tabeli za pomocą linii przerywanych.

Na szczeblu **mezoekonomicznym** (pośrednim) badania teoretyczne są prowadzone za pośrednictwem ekonomiki turystyki i rekreacji jako subdyscypliny ekonomii. Przy czym ten poziom badań traktuje **ekonomikę turystyki i rekreacji** w sposób zintegrowany w ujęciu bardziej ogólnym oraz wiążąc rekreację z turystyką i uznając ją za jeden z obszarów związanych z zaspokojeniem potrzeb turystycznych (usługi rekreacyjne są bowiem jedną z grup usług świadczonych w związku z zaspokojeniem potrzeb turystycznych). Ponadto na tym poziomie badań można wyodrębnić **ekonomikę turystyki i ekonomikę rekreacji**, wskazując na odrębność obu branż gospodarki, ich zakresu usług oraz roli w gospodarce lokalnej, regionalnej, narodowej i międzynarodowej.

Zakres pragmatyki tego poziomu wyznacza istota gospodarki turystycznej i rekreacji jako znaczących części gospodarki narodowej, związanych przede wszystkim z sektorem usług. Gospodarka turystyczna jest dziedziną gospodarowania o określonym systemie organizacyjnym i działalności produkcyjnej (w tym usługowej) mającej na celu zaspokajanie potrzeb związanych i wynikających z turystycznej ruchliwości społeczeństw⁶. W bardziej praktycznym ujęciu obszar badawczy ekonomiki turystyki dotyczy procesów zachodzących na rynku usług turystycznych, bez szczegółowego uwzględniania podziału tego rynku na podryniki, wynikającego ze specyfiki świadczenia poszczególnych grup usług turystycznych. Podobnie ekonomika rekreacji bada stosunki gospodarcze na rynku rekreacyjnym.

Na kolejnym szczeblu badawczym – **mikroekonomicznym** – w ujęciu teoretycznym należy wyodrębnić tzw. ekonomiki funkcjonalne lub inaczej subekonomiki turystyki, stanowiące uszczegółowienie badań teoretycznych w odniesieniu do konkretnych elementów

⁶ A. Nowakowska, *Ekonomika turystyki*, w: *Nauki o turystyce. Stan aktualny – perspektywy rozwoju*, R. Winiarski (red.), WAWF w Krakowie, Kraków 1999, s. 34.

składowych rynku turystycznego i/lub rekreacyjnego. Wyodrębnione tu więc zostały: ekonomika hotelarstwa, ekonomika biur podróży, ekonomika gastronomii, ekonomika przewozów turystycznych, ekonomika obsługi ruchu turystycznego i ekonomika rekreacji (w tym znaczeniu wyodrębniona tylko jako element rynku turystycznego). Podział ten można byłoby jeszcze pogłębiać, wskazując na szczegółowe obszary rynku usług turystycznych rekreacyjnych i odpowiadające tym obszarom ekonomiki, wyodrębnione z obsługi ruchu turystycznego, np.: ekonomikę informacji turystycznej, ekonomikę pilotażu, ekonomikę przewodnictwa turystycznego czy ekonomikę rekreacji ruchowej. Badania naukowe nie są jednak prowadzone z reguły w tak wąskim zakresie i podane przykłady ekonomik nie mają charakteru zinstytucjonalizowanego. W ujęciu pragmatycznym, na szczeblu mikroekonomicznym poszczególnym ekonomikom funkcjonalnym odpowiadają subryniki turystyczne. Analizując praktyczne procesy zachodzące na tych subrynkach, można formułować pewne prawidłowości i uogólnienia właściwe dla każdego obszaru badań.

Najniższym z wymienionych szczebli badań ekonomicznych jest tzw. szczebel **mikromikroekonomiczny**. Zakres badawczy, mający głównie wymiar empiryczny, jest odniesiony do konkretnego przedsiębiorstwa turystycznego/rekreacyjnego lub ewentualnie grupy przedsiębiorstw działających pod jednym kierownictwem lub stanowiących jeden system obsługi klientów (np. sieci hotelowe, sieci placówek fitness). Istotą tego szczebla są praktyczne procesy związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstwa, a więc jego wewnętrzny system ekonomiczno-organizacyjny, tj. powiązania z klientami, dostawcami czy także pozycja na rynku konkurencyjnym, system rozliczeń, rozliczenia z systemem skarbowym itp. Wymiar teoretyczny tego szczebla można umownie określić jako ekonomikę funkcjonowania konkretnego przedsiębiorstwa turystycznego lub rekreacyjnego, czyli zakres reguł oraz prawidłowości ekonomicznych i prawnych, które w swojej działalności musi uwzględniać konkretne przedsiębiorstwo (hotel, biuro podróży, restaurator, przewoźnik turystyczny, podmiot świadczący usługi rekreacyjne). Podkreślenia wymaga konieczność rozumienia tego szczebla jako tego elementu przedstawionego układu, w którym zachodzą rzeczywiste procesy rynkowe.

1.2. Ekonomika turystyki i rekreacji jako dyscyplina badawcza ekonomii

Efektom przedstawionych rozważań oraz próbą usystematyzowania poruszanych tu zagadnień powinno być zinterpretowanie modelu nauk ekonomicznych i miejsca w tym modelu ekonomiki turystyki i rekreacji oraz jej ekonomik funkcjonalnych. Badania nad wskazaniem miejsca subdyscyplin (ekonomik szczegółowych) były prowadzone w XX w. w różnych szkołach ekonomicznych. Wykreowano kilka modeli powiązań nauk ekonomicznych i miejsca w tych modelach ekonomik szczegółowych. Nie podejmując całości rozważań, istotne jest wskazanie na model, który współcześnie opisuje miejsce ekonomik szczegółowych, a w analizowanym przypadku – ekonomiki turystyki i rekreacji. Prezentuje to rysunek 1.2.